

VAHİT TÜRK

SÜLEYMAN'IN MESELLERİ
ADLI ESERDE DİN TABİRLERİ

İncelememize konu olan eser; Ahd-i Atik'in bir kitabıdır. Karaylar tarafından sevilerek okunduğu belirtilen kitap, Mykolas Firkovičius tarafından yayına hazırlanmış ve Türkiye'de yayınlanmıştır¹.

Türkler; bilinen tarihlerinin hiçbir döneminde bütün olarak ne aynı coğrafyada yaşamışlar, ne de aynı kültür çevresinde bulunup aynı dinin mensupları olmuşlardır. Köktürk yazıtlarında izleri görülen dinin, o devirdeki bütün Türklerce benimsenip benimsenmediğini bilmiyoruz, ancak büyük kitlenin yazıtlardaki din anlayışı dairesinde olduğu anlaşılmaktadır. Hem siyasi tarih, hem kültür tarihi bakımından Türklerle ilgili tereddütlerimizin sebebi, bu kavmin tarihin henüz iyi bilinemeyen zamanlarına uzanan hareketli hayat tarzıdır.

Türk soyundan gelen halkların birbirlerinden uzak mesafelerle ayrılmış olarak farklı kavimlerle ilişkiler geliştirmeleri, yani coğrafya farklılıkları, doğal olarak kültür değişmelerine yol açmış, bu değişmelerin uç noktası sayabileceğimiz din değiştirmeler görülmüştür². Kişi ve toplum için son derece etkili ve önemli olan din kavramı, Türkler söz konusu olduğunda oldukça karmaşık bir manzara arz eder. Türk din tarihi incelendiğinde dikkat çekici bir çeşitlilik görülecektir. Bu çeşitlilik bizi, din değiştirmenin Türkler için diğer kavimlere göre daha kolay olduğu sonucuna ulaştırır. Bu çeşitliliği ilk defa gördüğümüz ve durumu yazılı metinlerle izleyebildiğimiz tarihî Türk toplumu Uygurlardır. Ancak yazılı kaynaklarda Uygurlar arasında yayılma imkânı bulan dinlerden hiçbirinin mensuplarını savaşılarak elde ettiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. Uygur toplumundaki Manicilik, Budizm, Brahmanizm, Nasturilik vb. dinlerin yaşadığı maceranın çok benzerini Hazarlarda Musevilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri yaşamıştır³. Her iki Türk devletinde de dinler arasında kanlı mücadeleler olduğuna dair bir bilgi bugüne gelmemiştir. Dinler; tabiatları gereği yayılmak ve taraftar bulmak ister, ancak anlaşıldığı kadarıyla bu iki devletteki siyasi otorite, dinlerin propaganda yapmasını engellememiş, fakat kavgaya da izin vermemiştir.

¹ Süleyman'ın Meselleri. Derleyen ve yayımlayan Mykolas Firkovičius, TDK Yayınları. Ankara. 2000.

² Köprülü M. F. Türk Tarih-i Dinisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 30.

³ Günay Ü., *Güngör H. Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yayınları. Ankara. 1997, s. 161.

Türk kültür tarihinin izlenebilen devirlerinde millî kültürü doğrudan etkileyen iki asıl unsurun sık değiştiği görülecektir. Bunlardan birincisi din, diğeri de çoğunlukla dinle sıkı ilişkisi olan yazı sistemi yani alfabedir. Bu iki esasın böyle sık ve kolay değişmesinin elbette çok çeşitli sebepleri vardır, ancak bizce iki önemli sebep; coğrafya değişiklikleri ve şartlara uyum sağlama yeteneğidir. Coğrafya değişikliği, yerleşik hayatın doğal sonucu olan “biriktirme”yi engelleyicidir, bu yüzden dışarıdan gelen şeyler daha rahat kabul görürler. Yukarıda belirtilen iki temel unsurun kolay değiştirilmesi, çoğunlukla olumsuz sonuçlar doğurmuş, kültür kopukluklarına yol açmış, daha ileri bir aşama olarak da asimilasyona sebep olmuştur. Doğu Avrupa tarihi, Türkler için bu durumun pek çok örneğini barındırır.

Doğu Avrupada yaşayıp da içlerinde çeşitli dinleri barındıran Hazarlarda Müsevîlik sekizinci yüzyılda taraftar bulmaya başlamış ve yüzyılın sonlarına doğru da Hazar kağanı ve saray mensupları bu dini benimsemiştir⁴. O günden bugüne, yani yaklaşık 13 yüzyıldır, bazı Türk kitleleri Müsevîlik’in bir mezhebini yaşamış ve sayıları gün geçtikçe azalsa da yaşamaya devam etmektedirler.

Tarih bize; bir milletin, bir din dairesinde kendisi olarak yaşayabilmesinin en önemli dayanağı olarak o milletin dilinin diniyle buluşmasını ve dilin o dinin mabedine girmesini göstermektedir. Türkçe ile Türklerin benimsediği dinlerin ilişkisi, bu bakışla henüz yeterince değerlendirilmemiştir, ancak dinî olsun olmasın, metinlere bir göz atıldığında Orhun yazıtlarındaki din terimlerinin bir kısmıyla Türklerin olduğu her coğrafya ve dinî çevrede karşılaşmamız mümkündür. Mesela İslamî Türk edebiyatının ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig’in

Bayat atı birle sözüg başladım

Törütgen igidgen keçürgen idim

şeklindeki ilk beyti, Müslümanlar için her işin başında söylenmesi dinî bir gereklilik olan besmelenin Türkçe ifadesi gibidir. Benzer durumu Ermeni harfli Kıpçak metinlerinde de, Karay metinlerinde de görmekteyiz. Tevrat’ın 13. yüzyılda Karay Türkçesine çevrilmiş olması, bu halkın din dili olarak ana dillerini kullanmayı seçtiklerini gösterir. Aynı devirde Avrupa kiliselerinde millî dillerin kullanılamadığı bilinmektedir. Karayların diline Tevrat eğitimi dolayısıyla birtakım İbranice kelimeler girmiştir, ancak Karayların din ve ibadet dillerinin her zaman Karayca olduğu konusunda bütün araştırmacılar hemfikirdir⁵. Bu konuda Ş. Kuzgun, T. Kowalski’den naklen şu bilgileri verir: “Karaylar gerek günlük ibadetlerinde, gerek Şabat gününde ve gerekse diğer bayram günlerinde Tevrat’ın belli yerlerini okumak için, Tevrat’ın İbranicesini ellerine alırlar. Ancak

⁴ Kuzgun Ş. Hazar ve Karay Türkleri, SE-DA Yayınları. Ankara. 1985, s. 98.

⁵ age., s. 224, s. 237.

İbranice metni okumazlar, bu metne bakarak Türkçesini okurlar. Ancak ellerinde Türkçe metin bulunmaz. İbadet esnasında İbranice metinlerden dilediği gibi tercüme yapma serbestliği vardır”⁶. Burada dikkat çeken hususlardan biri, İbranice metnin bulunma zorunluluğudur ki bu durumla çok sık karşılaşılır. Her dinin ilk ortaya çıkış mekânının dili, o dini benimseyen başka halklar için “kutsal dil” konumu kazanır, aynı şekilde dinin kutsal metinlerinin ilk olarak yazıldığı yazı sistemi de bundan nasibini alır, yani o da bir tür “kutsal yazı” olur. Anlaşılan Karaylarda da İbrani dili ve yazısı bu konumdadır.

Dinle ilgili tabirleri inceleme konusu yaptığımız Süleyman’ın Meselleri adlı eseri yayınlayan Mykolas Firkovičius, eseri şöyle tanıtıyor: “Süleyman’ın Meselleri, Ahd-i Atik Kitab-ı Mukaddesi’nin bir kitabıdır. Karay ataları onu okumaktan hoşlanırlardı ve gençlere Tanrı korkusu, hakikat, vicdan, hayırseverlik ve saygı gibi inanç ve ahlaki değerleri öğretirken onu kullandılar...”⁷. Makale, bütünüyle bu eserle ilgilidir ve örnekler de bu eserden alınmıştır. Eserin cümle yapısı, pek çok tercüme dinî metinde de görüleceği gibi, Türk cümle yapısına aykırılıklar gösterir. Eseri bu yönüyle 13. yüzyılda yapılmış bir kırk hadis tercümesi olan Nehcü’l-Ferâdis’e benzetebiliriz. Dinî metinlerin tercümelerinde görülen bu cümle uygunsuzluklarını da, yukarıda belirtildiği üzere, kutsal dilin ya da kutsalın dilinin yanlış anlaşılması endişesiyle ilgili görmek gerekir.

Bütünüyle dinî bir metin olan eserdeki birtakım tabirleri Türk din tarihiyle ilişkilendirip değerlendirmeye çalışacağız. Eserin ilk cümlesi; “Maşalları Şelomonun uvlunun Davidnin; biyinin Yisraelnin” (Davut’un oğlu ve İsrail’in beyi Süleyman’ın meselleri) biçimindedir. İslam inancına göre Davut da Süleyman da birer peygamberdir. Bu cümlede geçen ‘biy’ kelimesi, dünyevî bir unvan olan kral anlamındadır, ancak aynı kelime şu Karay ilahisinde farklı bir anlamla karşımıza çıkar:

Kim sımarlansa siyinçinde bolma

Yogargı biynin yarlığaşın korma

Aytsın Tenriga: Sen benim umsunçum

Sen bek Kermanim, tarlıhtan yuluvçum⁸. Bu dörtlükte ‘biy’ kelimesi, görüldüğü gibi ‘yogargı’ sıfatıyla kullanılmış ve yarlığama yani bağışlama gücüne sahip olan Tanrı’ya sıfat olmuştur. Bu kelime ayrıca 24–21’de “Korkhun Tenriden uvlum da biyden; eki tüslü sözlevçüler bıla koşulmahın” (Oğlum Tanrı’dan ve peygamberden korkun; riyakârlar ile birlikte olmayın) cümlesinde de peygamber anlamında kullanılmıştır. ‘Bek’, ‘bey’, ‘biy’, ‘bi’ biçimleriyle bugün de Türk lehçelerinin hemen hepsinde görülen bu kelimenin dinî bir tabir olarak kullanımına başka yerde rastlanmaz. Kelime tarihi ve çağdaş bütün

⁶ age., s. 238.

⁷ Süleyman’ın Meselleri. Derleyen ve yayımlayan Mykolas Firkovičius, TDK Yayınları. Ankara. 2000, s. 167.

⁸ Kuzgun Ş., age., s. 241.

Türk halklarında insanlar için ve de dünyevi bir unvan veya sıfat olarak kullanılırken, Karaylarda (hem yaratıcı, hem de yaratıcının elçisi anlamında dini bir tabir olarak kullanılmıştır. Aşağıda kullanılan ilk rakam yukarıda belirtilen eserin bölümünü, ikinci rakam ise o bölümün kısımlarını göstermektedir.

Metinde 1-3 olarak gösterilen “Kabul etme tıyuvnu anlama; rastlıhını töreni da tüzlüklerini” cümlesinde yan yana kullanılan ‘rastlıh’, ‘töre’ ve ‘tüzlük’ sözleri, dinî kavramları karşılamak üzere kullanılmıştır. Bilindiği üzere dürüstlük, kurallara uyma ve adaleti gözetme hemen bütün dinlerin ortak öğütlerindendir. Bu cümle, belirtilen ortaklığın bir göstergesidir. Cümlede geçen ‘töre’ ve ‘tüzlük’ sözleri, Türkçenin ilk yazılı metinlerinde karşımıza çıkan ve hemen bütün tarihi ve çağdaş lehçelerde kullanılan sözlerdir. ‘Töre’ kelimesi, Türk halklarının pek çoğunda dinî kurallar için değil, daha ziyade gelenek-görenek, yani yazılı olmayan hukuk anlamıyla kullanılmıştır. ‘Tüzlük’ ise her din ve dünya sisteminin üzerinde hassasiyetle durduğu ‘adalet’ kavramına karşılık olarak kullanılmıştır. Asıl anlamı yön ifade eden ve sağ taraf demek olan Farsça ‘rast’ kelimesi, Türkçede ‘doğru, dürüst’ anlamında kullanılmıştır. Yukarıdaki cümlede de kelime, +İlk ekiyle ‘doğruluk’ anlamındadır.

1-7 “Korhmah Tenriden başlıhı bilmeknin; usnu da tıyuvnu teliler hor etedirler” (Bilginin/bilmenin başı Tanrı’dan korkmaktır; akli ve verilen sözü ancak deliler bozarlar). Bu cümlede karşımıza çıkan ‘tenri’ sözü, bizi doğrudan Türkçenin ilk yazılı metinlerine, yani Köktürk anıtlarına götürmektedir. Ses olarak da ilk biçimini koruduğu görülen bu kelime, Köktürk anıtlarında hem ‘gökyüzü’, hem de ‘yaratıcı’ anlamıyla kullanılmıştır. Karay metinlerinde yaratıcının adı olarak çok sık kullanılan kelime, ‘gökyüzü’ anlamını bütünüyle yitirmiştir. Yazıtlarda geçen “Üze kök tengri...” ibaresinde “mavi gök” anlamıyla, “Tengri yarlıkadukın üçün...” ibaresinde ise ‘Tanrı, yaratıcı’ anlamıyla kullanılan kelime, zaman içerisinde, bize göre ilk karşılığı olan ‘gökyüzü’ anlamından uzaklaşmış ve bugünkü anlam kelimeye hakim olmuştur. Bu anlam olayında, muhakkak ki kutsal olan kavramın dildeki karşılığının herhangi bir bulanıklığa yol açmayacak şekilde açık ve kesin olması gerektiği, yani kutsalın ortak kabul etmeme kuralı etkili olmuştur. Bu kelimeyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka husus da gökyüzü anlamındaki bir kelimenin nasıl bir ilişkiyle yaratıcıya ad olduğudur. Özellikle ilahi kaynaklı dinler, yaratıcıya mekân tayin etmeyi yasaklamalarına rağmen, bu dinlerin bağlıları, genellikle yaratıcıyı gökte hayal etmektedirler. Bu yüzden de Türkler, ‘gökyüzü’ anlamına gelen kelimeyi bir süre iki değişik anlamla kullanmışlar ve zamanla ilk anlamı, sonradan kazandığı anlamın kutsal gücünün de etkisiyle bütünüyle unutulmuştur.

Cümleyi bütün olarak değerlendirdiğimizde hatırıma Hz. Muhammed’in insanların birbirine üstünlüğünün ancak ‘takva’ ile ölçüleceği mealindeki hadisi

gelmektedir. ‘Takva; korkma, endişelenme, kaygılanma, sayma, dikkatli davranma, sakınma, korunma’⁹ anlamlarına gelen ve din terimi olarak da kullanılan bir sözdür. ‘Bilmenin başı, Tanrı’dan korkmaktır’ ibaresi, birebir İslam’daki takva anlayışının karşılığı olabilecek bir durumu ifade eder. İslam dönemi ilk Türkçe metinlerde de ‘takva’ sahibi anlamıyla ‘sakınuk’ kelimesi kullanılmıştır. Sakın- fiilinden türetilen ve ‘çekinen, korkan, sakınan’ anlamlarıyla karşılayabileceğimiz bu kelime, Türklerin İslam’ı Türkçe anlama çabalarının ürünü olarak kullanılmıştır. Cümlede Farsça alıntı olarak ‘hor’ kelimesinin de kullanıldığı görülüyor ki metnin bütününde de yer yer Arapça, Farsça ve daha seyrek olarak da İbranice alıntılar kullanılmıştır.

Türk kültür tarihinde üzerinde çok durulan kavramlardan biri, bilindiği üzere töredir. Yazılı olmayan ve uymayanların toplum tarafından bazen ayıplandığı, bazen da daha ağır cezalandırıldığı törenin temeli, büyüklere saygı göstermek ve küçüklere sevgiyle davranmaktır. Eserde 1–8 olarak kayıtlı olan “Tınlahın uvlum tıyuvun ateynin; da taşlamahın üvretüvün aneynin” (Oğlum, babanın sözünü dinle ve annenin öğütlerini yabana atma) ibaresi, Türk töresinin büyüğe saygı kuralı ile hemen bütün dinlerin anne ve babaya itaat öğüdünü hatırlatmaktadır.

1–10 “Uvlum eger yeldeseler seni yazıhlılar; klemegin” (Oğlum; eğer günahkârlar seni uyandırılırsa, sen onları isteme). Bu cümlede karşımıza çıkan ‘yazıhlılar’ kelimesi, Eski Türkçeden başlayarak bütün Türk yazı dillerinde aynı anlamla gördüğümüz, coğrafyanın da sosyal ve kültürel çevrenin de değiştiremediği sözlerdendir. Farsçadan alıntı olan ‘günah’ kelimesi, bazı bölgelerde ‘yazık’ kelimesinin anlam alanını daraltmış, ancak kelime bütünüyle unutulmamıştır. Yapı olarak ‘azmak’ “(Hem gerçek, hem mecaz anlamıyla) yoldan çıkmak, sapmak, sapkınlığa düşmek” fiilinden türemiş görünüyor. Bilindiği üzere Türk yazı dillerinde söz başında y’li ve y’siz biçimlere sık rastlanır. Az-/yaz- fiilinden –k ekiyle isim yapılmış ve bu isim bütün Türk yazı dillerinde kullanılmıştır, kelimenin bu kadar yaygın olması eskiliğine de bir işarettir. Bu kelime Türkiye Türkçesinde eski anlamını bütünüyle, alıntı olan ‘günah’ kelimesine bırakmış ve bir ‘acıma’ sözü haline dönmüştür. Dilde kapladığı anlam alanına yerleşen alıntı sözle ikileme de kuran yazık kelimesi, bu kullanımda alıntı sözün anlamını da kendinin yeni anlamına yaklaştırmış ve güçlü acımayı karşılar duruma getirmiştir.

1–16 “Ki ayahları yamanha yuvuradırlar; da cahtleydırlar tökme kannı” (Ayakları kötülüğe koşar ve kan dökmeye gayret ederler). Burada da hemen bütün dinlerin ortak noktalarından biri diyebileceğimiz ‘kan’ dökmenin kötülüğüne dikkat çekilmekte ve Arapça alıntı ‘cehd’ sözü kullanılmaktadır.

2–6 “Ki Tenri beredir us; buyruhundan bilmek de akıl” (Tanrı us verir, buyruğunu bilmeye de akıl verir). Bu cümlede de Türkçe ‘us’ ile eş anlamlı olarak Arapça alıntı

⁹ Uludağ S. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Marifet Yayınları. İstanbul. 1991, s. 466.

‘akıl’ kelimesinin bir arada kullanıldığı görülüyor. Cümlelerin Farsça bir edat olan ki ile başlatılması da bir başka dikkat çekici husustur.

2–18 “Ki enkeydi ölüge üvü; da cehinnemdahılarha yızları” (Evi ölüye döndü ve yolları da cehennemdekilere yöneldi). Bir önceki cümleyle anlamlandırılması gereken bu cümlede Tanrısının şartını unutanlar söz konusu edilmekte ve onların yollarının ‘cehenneme’ yöneldiği belirtilmektedir. Arapça ‘cehennem’ kelimesinin Karay dinî metinlerinde kullanıldığına örnek bir cümledir. ‘Cehennem’ anlamındaki Türkçe ‘tamu’ kelimesine bu metinlerde rastlanmamaktadır.

Metinlerde ‘günah’ kelimesine karşılık olmak üzere Türkçe ‘yazık, yaman’; Arapça ‘ayıp’ Farsça ise ‘günah’ın kullanıldığı görülüyor ki bunların hepsi Türkçenin tarihi metinlerinde aynı anlamla görülebilecek kelimelerdir.

3–3 “Şevahat da kertilik kemişmesinler seni baylahın alarnı boyunlarıy üstüne; yazhın alarnı tahtası üstüne üregiynin” (Şefaath ve doğruluğu kaybetme, onları boynunun üstüne bağla, yüreğinin tahtası üzerine yaz). Bu cümlede kuvvetli bir dinî öğüt tam bir Türkçe ifadeyle verilmiştir. Ayrıca “yüreğinin tahtası üzerine yazmak” ifadesi başka yerlerde de kullanılan güçlü bir mecazlı ifadedir.

3–5 “İşanhın Tenrige bar üregiy bıla; da öz akılıya tayanmahın” (Bütün yüreğinle Tanrı’ya inan, kendi aklına da güvenme). Bilindiği üzere bütün dinler sağlam inançlı müminler olmayı inananlarına öğütlerler. Böyle iman sahibi bir mümin olmak da yürekle ilgilidir. Bu cümleyle vurgulanan da bütün yüreğiyle Tanrı’ya inanmadır. ‘İşanmak’ fiiline, gerek bu biçimiyle, gerek birtakım ses değişimlerine ‘uğramış’ biçimleriyle lehçelerde sık rastlanır. ‘İnanmak’ fiiliyle kök kardeşliği muhtemel olan fiil, Türkiye Türkçesinde kullanılmaz.

3–6 “Bar yollarıyda bilgin Anı; da Ol tüzetir yızlarıynı” (Bütün yollarında – her yaptığın işte – Tanrı’yı hatırla tut, senin bütün yollarını O düze çıkarır). Bu cümlede de insanın bütün varlığına hakim olan, onun her hareketinden haberli olup, davranışa göre onları sonuçlandıran Tanrı’yı her zaman hatırlama öğütlenmektedir. Her dinin kendi mensubu için rahatlıkla kullanabileceği bir ifade söz konusudur.

3–33 “Karhışı Tenrinin üvünde tanuvçunun; vale ornun rastlarnın alhışleydir” (Tanrı’nın laneti inkarcıların evindedir, ancak doğru insanların mekanı ise O’nun duasını kazanır). Türkçe ‘alkış’ ve ‘kargış’ kelimeleri, ‘dua’ ve ‘beddua’ anlamlarıyla kullanılmış, ayrıca ‘vale (velakin)’ ve ‘rast’ alıntı kelimeleri de aynı cümle içerisinde kullanılmıştır. Tarihi metinlerde sık kullanılan ‘alkış’ ve ‘kargış’ kelimeleri Türkiye Türkçesinde buradaki anlamlarıyla bugün kullanılmaz olmuşlardır. ‘Alkış’ kelimesi anlam değişmesiyle kullanılırken ‘kargış’ kelimesine ise ancak ağızlarda rastlayabilmekteyiz.

6–23 “Ki çırarh kibiktir saruv da tora yarıh kibiktir” (Şafak vakti, çıra gibidir; ancak kutsal kitap, aydınlıktır, güneş gibidir). Bir karşılaştırmanın yapıldığı cümlede

kutsal kitap anlamında İbranice Tora kelimesinin kullanıldığı görülüyor. Farsça ‘çerağ’ kelimesinin Karaycadaki ‘çırar’ biçimi de dikkat çeken bir diğer kelimedir.

8–4 “Sıylı erenler çahıramın; da avazım adam ulanlarına” (Saygıdeğer – aziz-insanlar çağırıyorum, sesim Adem oğullarına). Bu cümlede dikkate alınması gereken ilk yapı, “sıylı erenler” dir. Bilindiği üzere hemen bütün dinlerde ‘aziz, veli, ermiş vb.’ olarak adlandırılan bir insan tipiyle karşılaşılır. Karaylar “sıylı eren” tabiriyle herhalde bu insan tipini kastetmektedirler. “Adam ulanları” tamlaması da yine pek çok dinde karşılaşılacak olan bir yapının Karayca ifadesidir.

10–6 “Alhışlar başına rastnın; vale avzu tanuvçularının yabadır avanlını” (Dualar dürüst insanların başına, ancak günah, inkârcıların ağızını kapatır). Burada ‘günah’ anlamındaki İbranice kelime olan ‘avan’ karşımıza çıkıyor ki başka cümlelerde de kullanılmıştır.

11–26 “Ayavçu toranı karheydırlar anı ummet; da alhış başına tora ohutuvçunun” (Kutsal kitaba saygılı davrananlara ümmet-insanlar – iyi gözle bakmıyor; dualar, kutsal kitabı okutanların başına olsun). Dinle ilgili konuşmalarda çok sık karşılaşılan durumlardan biri de dine ilginin azaldığına dair yakınma ve zamanın bozulmasından şikâyetir. Bu cümlede de bunu görüyoruz. Arapça ‘ümme’ kelimesinin ‘cemaat’ karşılığı kullanılması dikkat çekmektedir.

16–6 “Şevahat bıla da kertilik boşatılabilir günah; da korhmah bıla Tenriden ketmee yamandan” (Şefa’at ile günah’tan kurtulmak mümkündür; Tanrı’dan korkmak ve günah’tan uzak durmakla – şefa’ata ulaşılır-).

22–22 “Talamahın yarlını ki yarlıdır ol; da sınıhtırmahın miskinni töre üvde” (Yoksullara zulmetmeyin, onlar zaten yoksuldur; ibadethanede (dünyada) miskinleri incitmeyin).

24–21 Korkhun Tenriden uvlum da biyden; eki tüslü sözlevçüler bıla koşulmahın” (Oğlum Tanrı’dan ve peygamberden korkun; riyakârlar ile birlikte olmayın).

26–10 “Ullu Tenri yohtan bar etivçü barısın; da yalın beredir telinin da yalın beredir yazıhlılarnın” (Yüce Tanrı, her şeyi yoktan var edendir; delilerin de günahkârların da rızkını O verir).

30–4 “Kim mindi köklerde endi, kim ıştırıdı yelni koş uvuçlarına, kim tüvünçükledi suvlarnı uprahta, kim turhuzdu kırıydahılarnın yernin; nedir adı anın da nedir adı uvlunun ki bilgeysin” (Kim göklere yükseldi de tekrar indi, kim rüzgârı iki avucuna topladı, kim giysisine suları düğümledi, yerin kıyısındakileri kim durdurdu, onun ve oğlunun adı nedir ki bilmelisin)¹⁰.

Bu cümlelerde de yukarıda görüldüğü gibi çeşitli din terimleri ve dinî duygu ve düşünceler sade bir Türkçe ile ifade edilmiştir.

¹⁰ Metin aktarmalarında Tülay Çulha’nın “Karaycanın Kısa Sözvarlığı, Kebikeç Yayınları, İstanbul, 2006” adlı eserinden yararlanılmıştır.

Metnin bütününü bu makalede değerlendirmek elbette mümkün olmayacaktır, ancak bir İslam muhitinde görebileceğimiz Arapça ve Farsça alıntıları, bir fikir vermesi açısından buraya almayı uygun bulduk: abray, adam, akıl, alhem (ilham), aşayışlıh, aşkar, aval, avaz, ayib, aziz, baha, bahana, bahatır, baydbah, bezirgen, borç, bünyat, can, cehd, cehinnem, comart, curum, cımat (cemaat), cüher, çahırbent, darya, dost, duşman, dünya, emin, enayat, faşman, fayda, fıryat, gör (gûr), günah, habar, hadep (edep), hadir (hazır), hammeşe, hasep, hasta, hayıf, hazna, hor, hucura, kabul, kahır, kala, kammaz, kavha (kavga), kayam (kâim), kuvat, malak (melek), meres, mesel, miskin, mohtasep, navi (nebi), nekes, ömür, piyala, rahmet, rast, rusvaylık, sır, şahar, şarbet, şart, şatır, şevahat, şirin, şorba, tereje, teyz (tîz), ummet, üstat, vale, yavm, zahmet, zahürmar, zeval, zulum vb.

Metinde karşılaştığımız bazı İbranice sözler ise şunlardır: Özel adlar: Hızıkiya, Şelomon, Yuhuda, Yake, İtiel, Ukal, Lamuel, İsrail, David vb. Başka bazı din terimleri: Tora, debeha, avan, dor... Görüldüğü gibi İbraniceden alınan kelimelerin çoğu özel adlardır.

Metinlerin kelime kadrosu; hem yukarıda görülenler, hem de daha sonraki cümlelerde kullanılanlar, bu metinlerin sanki bir İslam muhitinde yazılmış olduğu izlenimi doğurmaktadır. Bunun sebebi, Karayların başka bir dine mensup olsalar da iç içe yaşadıkları Müslüman olan dildaşlarından çokça etkilenmiş olmalarıdır. Metinlerde Hristiyan muhitlerine ait hemen hiçbir kelimeyle karşılaşmamakta, ancak Türkçe konuşan komşularından aldıkları İslam muhitine ait pek çok Arapça veya Farsça din terimi rahatlıkla kullanılmaktadır. Bu durum, elbette aynı dili konuşmanın, farklı lehçe olsa bile anlaşma sıkıntısı olmamasının bir sonucudur.

Metin bütün olarak incelendiğinde ilk dikkati çeken özelliği son derece yalın bir dilinin olduğudur. Hemen bütün dinî terimler ve din ile ilgili duygu ve düşünceler külfetsiz, yalın bir dille yazılmıştır. Metinde geçen alıntı kelimelerdeki Arapça ve Farsçanın başka dillere ve özellikle İbraniceye göre daha fazla olması, yukarıda da belirtildiği gibi, Karayların yaşadıkları muhitte ilgili bir durum olarak değerlendirilmelidir.